

OSVRT NA NEKE ČINITELJE U PROCESU SAMOUPRAVNOG SPORAZUMIJEVANJA I DRUŠTVENOG DOGOVARANJA O OSNOVAMA PLANOVA RAZVOJA

U radu se razmatraju neki činitelji koji mogu utjecati na opravdanost primjene sporazumijevanja i dogovaranja, kao i na konačnu efikasnost rezultata procesa planiranja u kojem se sporazumijevanje i dogovaranje primjenjuju. Ovi činitelji uvjetno su podijeljeni u dvije skupine: kvantitativne i kvalitativne, a zatim se razmatraju mogućnosti poboljšanja materijalnih i subjektivnih preduvjeta za samoupravno sporazumijevanje i društveno dogovaranje.

Autor smatra da su opravdani napori na pokušaju afirmacije ovih samoupravnih instrumenata odlučivanja, jer se time stvaraju uvjeti za uključivanje radnih ljudi u upravljanje društvenom reprodukcijom.

1. UVOD

Samoupravno sporazumijevanje i dogovaranje o osnovama planova razvoja je specifičan dio procesa društvenog planiranja koji omogućava radnim ljudima da, u pripremama za izradu plana, usklade interese i formuliraju zajedničke stavove o ciljevima koje žele postići u procesu društvene reprodukcije kao i o međusobnim odnosima u tom procesu.

To je zapravo, šire gledano, jedan oblik demokratskog i decentraliziranog načina donošenja odluka o pitanjima od zajedničkog interesa za veći broj subjekata, koji proizlaze iz naravi samoupravnih proizvodnih odnosa i temelji se na socijalističkom društvenom uređenju i društvenom vlasništvu nad sredstvima za proizvodnju.

Samoupravno sporazumijevanje i dogovaranje neizostavni je dio socijalističkog samoupravnog sustava i bitno determinira njegovo funkcioniranje.

Ukoliko je samoupravljanje način djelovanja radnih ljudi u procesu društvene reprodukcije, tada su samoupravni sporazumi i dogovori, jednako kao i društveni planovi, specifični instrumenti pomoću kojih se to djelovanje može ostvariti. To znači da je ocjena sporazumijevanja i dogovaranja, odnosno ocjena društvenog planiranja, istovremeno i ocjena samoupravljanja ili čak ocjena cjelokupnog sustava društveno-gospodarskih odnosa koji počiva na dostignutom stupnju razvoja proizvodnih snaga i samoupravnim proizvodnim odnosima.

"Činjenicu da je samoupravljanje izvojevalo načelnu bitku i potvrdilo se u našoj dvadesetgodišnjoj praksi koristimo za zaključivanje da je ono postalo,

u opštim orijentacijama i svojim detaljima, najstimulativniji oblik društvenih odnosa za razvoj proizvodnih snaga. Ono je to nesumnjivo bilo u poređenju sa prevaziđenim, administrativnim periodom našeg privređivanja i društvenog života uopšte. Međutim, ako se njegova društveno-ekonomska misija posmatra u svetlu savremenog razvoja visoke tehnologije, industrijskog napredovanja i zahteva za svestranu humanističku reorganizaciju celokupnog društvenog života, koje uslovi druge industrijske revolucije donose, onda takva samouverena zaključivanja predstavljaju ozbiljno predavanja nekritičkoj konvenciji".¹

Činjenica je da pojave u društveno-gospodarskom sustavu SFRJ, u procesu ostvarivanja srednjoročnog plana za razdoblje od 1981. do 1985. godine, ukazuju na ozbiljne poremećaje u procesu društvene reprodukcije i efikasnosti udruživanja rada i sredstava.²

Ukoliko dolazi do poremećaja u ekonomskoj sferi i ukoliko su ti poremećaji ujetovani osim vanjskim utjecajima, još i utjecajima unutar društveno-gospodarskog sustava, tada svaki element sustava može biti uzročnik poremećaja, pa tako i loše planiranje, odnosno samoupravno sporazumijevanje i dogovaranje samo po sebi.

Ova je tvrdnja formalno ispravna, ali odnosi u društvenoj reprodukciji odveć su brojni i složeni da bi tako pojednostavljeno tumačenje bilo prihvatljivo bez dodatnih argumenata.

---

1) Jevtić, B.: Samoupravna opredelenja, Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka, Beograd, 1972, str. 267.

2) Vidi detaljnije:

- a) Rohatinski, Z.: Značajke i tendencije privrednih kretanja u SR Hrvatskoj na prijelazu iz 1981. u 1982. godinu, u zborniku radova: Prilog analizi tekućih privrednih kretanja i ekonomske politike u SR Hrvatskoj, Ekonomski institut, Zagreb, 1982, str. 9-22.
- b) Polazne osnove dugoročnog programa ekonomske stabilizacije, Oslobođenje, Sarajevo, 1982, str. 27. i dalje.
- c) Vojnić, D.: Ekonomska stabilizacija i društvena reprodukcija, Informator, Zagreb, 1983, str. 17. i dalje.
- d) Krajger, S.: Što pre zatvoriti sve izvore inflacije, Intervju, Poslovna politika, Godina XIII, Broj 3, Beograd, 1984, str. 3-8.

Bez želje da se sustav sporazumijevanja i dogovaranja, u sklopu društvenog planiranja, diskreditira kao glavni instrumentarij samoupravnih proizvodnih odnosa ili se ti odnosi dovedu u pitanje, nužno je razmotriti i one činitelje koji ukazuju na slabosti i nedostatke tog sustava.

U tom smislu uočljivi su naročito slijedeći elementi:

- velik broj sudionika u procesu sporazumijevanja i dogovaranja iz čega proizlaze visoki troškovi tog procesa i sporo donošenje odluka i
- mogućnost da se sporazumijevanje i dogovaranje birokratiziraju, pri čemu forma ostaje, ali se odnosi u suštini mijenjaju.

Oba naznačena problema mogu utjecati na opravdanost primjene sporazumijevanja i dogovaranja, kao i na konačnu efikasnost rezultata procesa u kojem se sporazumijevanje i dogovaranje primjenjuju.

U daljnjem razmatranju ove činitelje promatrat ćemo kao:

- kvantitativne i
- kvalitativne

utjecaje (faktore) u procesu ostvarivanja samoupravnog sporazumijevanja i dogovaranja.

2. KVANTITATIVNI ČINITELJI U PROCESU SPORAZUMIJEVANJA I DOGOVARANJA

Kao kvantitativne činitelje u procesu sporazumijevanja i dogovaranja promatrat ćemo prvenstveno broj sudionika u tom procesu kao i broj veza između pojedinih subjekata koje se moraju ostvariti da bi proces funkcionirao. Budući da broj sudionika, kao i broj veza između njih, uvjetuje trošak vremena za donošenje pojedine odluke, javlja se pitanje mogućnosti pravovremenog donošenja odluke, a uz to još i pitanje utroška rada stručnih službi ili pitanje gubitka radnog vremena delegata koji su radi sporazumijevanja i dogovaranja privremeno izdvojeni iz radnog procesa.

Osim utroška rada i radnog vremena u procesu sporazumijevanja troše se i različiti materijali (prvenstveno za umnožavanje tekstova i njihovu distribuciju), tako da je opravdano postaviti i pitanje troškova koji su izazvani funkcioniranjem procesa sporazumijevanja i dogovaranja.

Očigledno je, naime, da će i gubitak proizvodnog radnog vremena i troškovi materijala i usluga za sporazumijevanje i dogovaranje teretiti neposrednu proizvodnju i da će se time povećati cijena koštanja svakog proizvoda ili usluge

u privrednim djelatnostima. Takav "dodatak" (ukoliko nadilazi uobičajene, slične troškove za ugovaranje) svjetsko tržište ne priznaje i prilikom ulaska u međunarodnu podjelu rada socijalistički samoupravni proizvođač prisiljen je za svoj proizvod prihvatiti manju cijenu od stvarne, a gubitak nadoknaditi povećanjem cijene na domaćem tržištu što izaziva dvije posljedice:

- lančano povećanje cijena vezanih proizvoda, inflaciju i pad standarda radnih ljudi i
- posrednu eksploataciju domaćih proizvođača u međunarodnoj podjeli rada.

Normalno, nisu troškovi sporazumijevanja i dogovaranja ni jedini, ni najznačajniji troškovi u razlici između stvarne cijene koštanja i one koju priznaje svjetsko tržište, ali teoretski ih je moguće promatrati upravo tako kao što je gore kazano.

Problem komuniciranja između velikog broja subjekata u sustavu državnog planiranja, gdje postoji čak i manji broj veza nego u sustavu samoupravnog, decentraliziranog planiranja, uočen je već ranije i istražen od većeg broja znanstvenih radnika. Uvjerljivo djeluju rezultati istraživanja i mišljenje jednog ekonomiste iz francuskog govornog područja, koji je 1965. godine proučavao sustav planiranja u Sovjetskom Savezu:

"Uzevši u obzir količinu informacija, koja se prikupljala od preduzeća prema centru, prerađivala i na osnovu glavnih ekonomskih i političkih opredeljenja pretvarala u planske zadatke, potom novi put od centra natrag, pa opet sabiranje podataka o izvršenju planova i konačna ocena o ovome, Masnata je izračunao da bi 1981. godine celokupno aktivno stanovništvo ove zemlje moralo da se bavi samo evidentiranjem i planiranjem (potcrtao: M.C). Po njemu je reforma iz 1965. godine, koja je obaveznost podataka za središnje planske organe svela na najreprezentativnije strane privređivanja, oslobodila Sovjetski Savez jednog velikog pritiska, koji nesumnjivo ima korene u samoj njegovoj stvarnosti".³

Ukoliko počemo od zakonske pretpostavke da u SFRJ subjekte planiranja čine radnici ljudi u svim oblicima udruživanja rada i sredstava, tada se nosioci planiranja mogu prilično točno i prebrojiti:

---

3) Citirano prema: Pjanić, Z.: Samoupravni privredni sistem, Radnička štampa, Beograd, 1983, str. 167.

Tabela 1. Nosioci planiranja po organizacijskim oblicima

Nosioci planiranja	Broj
00UR-i	20.450
Druge samoupravne organizacije i zajednice	49.117
SIZ-ovi	7.826
Društveno-političke organizacije	3.008
Društvene organizacije	20.583
Udruženja građana	9.667
U K U P N O :	108.945

Izvor: Statistički godišnjak Jugoslavije 1981, str. 402. ⁴

Nije teško pretpostaviti koliki se opseg posla javlja u procesu samoupravnog sporazumijevanja i dogovaranja kod tako velikog broja subjekata. Ako svaki od njih izradi samo jedne smjernice o osnovama plana s elementima za samoupravno sporazumijevanje i dogovaranje i razmijeni te elemente samo s desetak drugih subjekata, tada se na razini narodne privrede napiše barem milijun dokumenata i održi barem milijun sastanaka na kojima se ti dokumenti proučavaju i ocjenjuju. Ako, pretpostavimo dalje, svaki nosilac planiranja sklopi na temelju usklađenih elemenata samo desetak⁵ samoupravnih sporazuma i dogovora o osnovama plana, opet se broj dokumenata i broj održanih sastanaka mjeri milijunima.

Ovi aspekti samoupravnog sporazumijevanja i dogovaranja nisu ostali nezapaženi ni domaćim, ni inozemnim istraživačima. "Kad je naš sistem planiranja postao dostupan inostranim ekonomistima, ubrzo se čuo prigovor da nije primjenjiv u praksi zbog 'informacione barijere', da on traži toliko mnogo podataka i njihovu međusobnu razmenu, da se taj poduhvat naprosto ne može svladati. U početku, možda, izgleda da stanje nije toliko složeno, kakvo je bilo u Sovjetskom Savezu pre 1965.godine, jer su sigurno linije vertikalnog povezivanja manje opterećene. U stvari, ono je teže, jer se Zakonom traži sklapanje sporazuma o

4) Citirano prema: Fabjančić, Z.: Društveno planiranje, 1. del (skripta), Ekonomska fakulteta Borisa Kidriča, Ljubljana, 1983, str. 180.

5) Istraživanja pokazuju da u privrednim 00UR-ima treba sklopiti daleko veći broj sporazuma i dogovora o osnovama planova, negdje i više od stotinu. Vidi: Franc, V.: Organizacija i metodika samoupravnog planiranja razvoja i poslovanja u organizacijama udruženog rada industrije, Disertacija, Ekonomski fakultet, Zagreb, 1982, str. 178.

osnovama plana između svih povezanih ekonomskih subjekata, a svaki koji je radio na teorijskom obuhvatu informacija zna koliko se puta umnožava taj zadatak. Čak po cenu ogromnih društvenih troškova, koji bi u krajnjoj liniji samo opterećivali društvo, nemoguće je u datim vremenskim petogodišnjim razmacima, još uz primenu načela kontinuelnosti (čija je svrha da obuhvata novonastale promene), pretočiti u praksu zamišljeno društveno planiranje od strane udruženog rada".⁶

Kao jedno od rješenja za povećanje efikasnosti sustava samoupravnog sporazumijevanja i dogovaranja, a time i sustava cjelokupnog društvenog planiranja, predlaže se smanjenje broja subjekata koji bi bili dužni da sklapaju samoupravne sporazume i dogovore.

"Radi racionalizacije procedure društvenog dogovaranja i samoupravnog sporazumijevanja o osnovama plana, broj potpisnika tih dokumenata treba svesti na razumnu mjeru (velike sisteme, velike organizacije udruženog rada koje preuzimaju značajne planske zadatke, SIZ-ove društvenih djelatnosti i sl.)".⁷

Naravno, ovakav radikalni stav nije ostao bez odjeka i nužno je spomenuti da je cijela citirana studija, a ne samo spomenuti stav o broju subjekata u sporazumijevanju i dogovaranju, naišla na oštru kritiku i stručne javnosti⁸ i Sa veznog savjeta za pitanja društvenog uređenja koji je bio naručilac studije i koji je nije prihvatio kao vjerodostojnu sliku sustava društvenog planiranja u SFRJ, niti kao prikladnu osnovu za raspravu o poboljšanju tog sustava.

Smanjenje broja subjekata u procesu sporazumijevanja i dogovaranja, dakle, ograničilo bi slobodu pojedinih sudionika društvenog planiranja da odlučuju o tome hoće li i s kim sklapati sporazume i da li trebaju ili ne planirati svoj razvoj, te da li trebaju voditi brigu o realnosti svojih planova, ali i osiguranju njihovog usavršavanja. "Zbog toga nisu opravdani prigovori koje neki kritičari stavljaju na samoupravno sporazumijevanje i dogovaranja o osnovama plana. Nisu u pravu kada tvrde da taj sistem nije moguće realizirati, jer imamo previše subjekata planiranja i jer je u zakonima o planiranju utvrđeno da svi sa svakim i o svemu moraju sklapati samoupravne sporazume i dogovore o osnova-

6) Pjanić, Z.: Samoupravni privredni sistem, Radnička štampa, Beograd, 1983, str. 167.

7) Sistem društvenog planiranja u privrednom sistemu SFRJ (šapirografirani materijal), Konzorcij ekonomskih instituta za makroprojekt "Privredni sistem SFRJ", 1981, str. 99.

8) Rasprava je vođena na stranicama beogradskog ilustriranog tjednika "NIN", izdanje NO "Politika", početkom 1982. godine, i to u brojevima: 1616, 1621, 1622, 1623, 1624, 1625 i 1626.

vama planova OUR-a i DPZ-a".⁹ Na stranicama ove kontroverzne studije nalaze se, međutim, i druge ocjene procesa samoupravnog sporazumijevanja i dogovaranja koje ne tangiraju samo broj sudionika, već dovode u pitanje efikasnost njihova korištenja. Prema tim ocjenama cjelokupni sustav društvenog planiranja i dogovaranja iscrpljuje se u sporazumijevanju i dogovaranju, pa to postaje jedini oblik komuniciranja između subjekata, na uštrb tržišnih odnosa i ekonomske uspješnosti.

"Ekstenzivno korištenje mehanizama društvenog dogovaranja i samoupravnog sporazumijevanja, osim što ograničava djelovanje tržišta na onim segmentima reprodukcije gdje je ono efikasno i poželjno, dovodi i do niza drugih negativnih posljedica. Time se znatno otežava i produžava procedura donošenja plana i drugih, na njemu temeljenih, razvojnih odluka, što je naša praksa već dobro potvrdila. Cijela ekonomska politika na taj način čini se tromom, nefleksibilnom i u krajnjem slučaju nedjelotvornom".¹⁰

Autori studije smatraju, međutim, da sporazumijevanje i dogovaranje treba ostati "nezamjenjivi instrument" u pripremi i donošenju planova, ali uz uvažavanje slijedećih ograničenja:

- sporazumijevanje i dogovaranje bi trebalo ograničiti na manji broj fundamentalnih pitanja koja opredjeljuju tokove društvenog i ekonomskog razvoja,
- sporazumijevanje i dogovaranje treba zadržati u procesu pripreme i donošenja planova,
- u procesu ostvarivanja planova, sporazumijevanje i dogovaranje treba reducirati (svesti na najmanju moguću mjeru),
- broj potpisnika treba svesti na razumnu mjeru,
- nužno je razraditi kriterije i proceduru sporazumijevanja i dogovaranja koji ne moraju biti identični u svim slučajevima i
- ojačati sankcije za neizvršavanje odredbi iz sporazuma i dogovora".¹¹

---

9) Franc, V.: Organizacija i metodika samoupravnog planiranja razvoja i poslovanja u organizacijama udruženog rada industrije, Disertacija, Ekonomski fakultet, Zagreb, 1982, str. 270.

10) Sistem društvenog planiranja u privrednom sistemu SFRJ, Konzorcij ekonomskih instituta za makroprojekt "Privredni sistem SFRJ" (šapirografirani materijal), 1981, str. 47.

11) Isto, str. 48. i dalje.

Ova rasprava o opravdanosti primjene samoupravnih sporazuma i dogovora u procesu planiranja razvoja i poslovanja privrednih subjekata, odnosno o reguliranju svih tokova i odnosa društvene reprodukcije, mogla bi se zaključiti slijedećim komentarom:

1. Samoupravno sporazumijevanje i dogovaranje je specifičan oblik komuniciranja između slobodno udruženih radnika, koji se koristi u procesu odlučivanja o svim bitnim pitanjima društvene reprodukcije,

2. Sporazumijevanje i dogovaranje moguće je na onom stupnju razvoja proizvodnih snaga koji omogućava racionalan način razmjene informacija između pojedinih subjekata,

3. Sporazumijevanje i dogovaranje imanentno je samoupravnim proizvodnim odnosima i proizlazi iz naravi društveno-gospodarskog sustava koji se temelji na društvenom vlasništvu, samoupravljanju i slobodnom udruživanju (i razmjeni) rada i sredstava,

4. Sporazumijevanje i dogovaranje opravdano je ukoliko pojedini subjekti sami izraze potrebu za takvim načinom usklađivanja interesa i usvajanja zajedničkih stavova,

5. Troškovi koji nastaju zbog primjene samoupravnih sporazuma i dogovora djelomično nastaju umjesto troškova koje bi izazvali neki drugi postupci (dogovaranje),

6. Sporazumijevanje i dogovaranje gubi smisao ukoliko u taj proces, na bilo koji način, ulaze elementi prisile ili državno-administrativne intervencije kojima se ograničavaju prava pojedinih subjekata u izboru partnera, odnosno ciljeva ili u odlučivanju o drugim pitanjima koja se reguliraju sporazumom, odnosno dogovorom,

7. Sporazumijevanje i dogovaranje ne može zamijeniti djelovanje tržišta, u uvjetima robne privrede, niti to može biti svrha u primjeni sporazuma, odnosno dogovora, ali sporazumi i dogovori mogu nastati kao rezultat uvažavanja zajedničkih interesa, određenih subjekata, na tržištu i uz pridržavanje odnosa koje nameću tržišni zakoni,

8. Sporazumi i dogovori moraju se temeljiti na načelima socijalističkog morala i ne mogu sadržavati odredbe koje su štetne za druge subjekte,

9. Sporazumima i dogovorima moraju se stvarati odnosi koji pogoduju jačanju i afirmaciji socijalističkih samoupravnih proizvodnih odnosa, a to je moguće samo ukoliko se njihovom primjenom poveća efikasnost društvene reprodukcije,

10. Samoupravni sporazumi i dogovori su povijesna kategorija, čiji smisao može verificirati jedino praksa izgradnje socijalističkog samoupravnog društva, i sva apologetska razmatranja tih kategorija su suvišna.

3. KVALITATIVNI ČINITELJI U PROCESU SPORAZUMIJEVANJA I DOGOVARANJA

Procjenjivati valjanost samoupravnih sporazuma i dogovora isključivo na temelju njihovih formalnih ili samo kvantitativnih osobina, odnosno efekata, nije nipošto opravdano. Točno je, dakle, da sporazumijevanje i dogovaranje usporava donošenje odluke, točno je da traži velik angažman i rada i sredstava, ali je isto tako točno da sporazumijevanje i dogovaranje o pitanjima društvene reprodukcije omogućava radnim ljudima da ostvaruju svoja neotuđiva prava.

Provođenje samoupravljanja, uostalom, nije larpurlartistička fikcija, nego se smatra da samoupravljanje omogućava radnim ljudima slobodne odnose u radu i svakodnevnom životu, da ih afirmira kao stvaralačke osobe, da ih motivira za rad i stvaralaštvo i da im konačno omogućava mirniji i sretniji život, dostojan čovjeka.

"Socijalistički razvoj, sa svojim tehnološkim stremljenjima i sistemom društvenih vrednosti, očividno nastoji da se izjednači sa 'civilizacijom' razvijenih industrijskih uslova kapitalističkog sveta. Međutim, upravo socijalistički samoupravni sistem, zasnovan na oslobađanju rada u neposrednoj proizvodnji i ukiđanju njegovog otuđenja i stvaralačkom samoostvarivanju u raznim oblastima društvene nadgradnje, stiže pretpostavke da zaobiđe teške pojave savremene alijenacije i da bitno doprinese razvijanju novih društvenih i etičkih vrednosti podsticanih najnovijim materijalnim napretkom. U onoj meri u kojoj se savremeni tehnološki napredak i industrijska aktivnost određuju kolektivnim delovanjem i 'grupnom ličnošću' neposrednih proizvođača različitih nivoa sada složene privredne organizacije, počinje da iščezava prinuda i proizvodnja postaje, umesto kontrole nad ljudima, dosledno regulisanje stvari i upravljanje proizvodnim procesima. Time obezbeđena silno uvećana produktivnost čovekova rada otvara veće mogućnosti povećavanja slobodnog vremena i civiliziranja celokupnog života sada svih radnih ljudi".¹²

Ove komponente čovjekova društvena bića očigledno su subjektivne naravi i teško ih je "mjeriti", odnosno kvantificirati, tako da je nužno u procjenu opravdanosti sporazumijevanja i dogovaranja uvoditi i kvalitativne elemente.

12) Jevtić, B.: Samoupravna opredelenja, Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka, Beograd, 1972, str. 229.

Utjecaj kvalitativnih činitelja teže je pratiti u nekom procesu, a čak i kad se pojedini od njih uspješno identificiraju, još uvijek ostaje otvoreno pitanje njihova vrednovanja. Stoga je nužno da se, prilikom procjene vrijednosti kvalitativnih činitelja, imaju na umu osnovna (strategijska) stajališta socijalističkog samoupravnog društva i da to bude kriterij vrednovanja. U našem slučaju zacijelo je osnovni kriterij procjene opravdanosti primjene samoupravnog sporazumijevanja i dogovaranja u društvenom planiranju mogućnost da radni ljudi u različitim oblicima organiziranja rada i sredstava djeluju na u^uvje te stjecanja i raspodjele dohotka s ciljem da se što uspješnije (dakle, i što više) zadovolje osobne, zajedničke i opće društvene potrebe.

Ukoliko pođemo od pretpostavke da je sustav društvenog planiranja, s primjenom mehanizma samoupravnog sporazumijevanja i dogovaranja, moguće promatrati samo u razdoblju društvenog plana od 1981. do 1985. godine (nakon donošenja ZUR-a i drugih sistemskih zakona o kojima je ranije bilo riječ), tada je teško naći opravdanje za primjenu takvog sustava planiranja, ukoliko se rezultati društvene proizvodnje i pokazatelji ekonomske uspješnosti poslovanja uzmu kao kriterij vrednovanja. Činjenica je da su na nepovoljna privredna kretanja djelovali mnogi vanjski uzroci (energetska kriza, usporen privredni rast, porast cijena na svjetskom tržištu, ubrzani rast kamatnih stopa, enormna zaduženost zemalja u razvoju i sl.), ali se pored ovih mogu izdvojiti i neki unutrašnji:

- "- nepovoljna privredna struktura,
- prelijevanje društvenog u privatno i osobno vlasništvo, potrošnja".¹³

Smatramo da se svaki od navedenih unutrašnjih problema može najuspješnije riješiti upravo primjenom sporazumijevanja i dogovaranja, i ukoliko su nabrojeni činitelji u proteklom razdoblju djelovali, tada je očigledno da sustav sporazumijevanja i dogovaranja nije uspješno funkcionirao.

Institucionalno uređenje sporazumijevanja i dogovaranja u formalnom je smislu korektno (uz ranije spomenute "nepreciznosti"), ali prilikom oživotvorenja zaonskih provedbi nastaju problemi koji su karakteristični za cjelokupni jugoslavenski društveni i gospodarski sustav. Radi se o svojevrsnom "voluntarizmu" u ostvarivanju usvojenih stavova koji se tolerira "u društvenom interesu", čak,

13) Niketić, R.: Veliki i mali problemi u pripremi, usklađivanju i donošenju plana za 1984. godinu, Poslovna politika, Godina XIII, Broj 1, Beograd, 1984, str. 34-37.

ponekad, kad se radi i o flagrantnom kršenju Ustava.¹⁴ Nije stoga neobično da planski pokazatelji ne predstavljaju nikakvu obavezu ni za organe koji su ih izradili, ni za organe koji su ih usvojili, ni za one koji takav plan "ostvaruju".

"U poslednjih desetak godina skoro da i nije bilo godine u kojoj ta stopa (inflacije, op. M.C) nije u vrlo velikoj meri nadmašivala dinamiku rasta cena predviđenu planskim dokumentima i godišnjom ekonomskom politikom. Taj premašaj u pojedinim godinama se kretao i preko 100%. I povremeno usporavanje inflacije uglavnom nije bilo zasnovano na ekonomskim osnovama i metodama, već prvenstveno na administrativnim intervencijama".¹⁵

U uvjetima administrativnog reguliranja društvene reprodukcije sporazumijevanje i dogovaranje vrlo često nosi samo vanjske atribute svoje naravi, a u suštini je i to posljedica administrativnih mjera i odluka. Takvo sporazumijevanje i dogovaranje ne samo što nije uspješno nego je sasvim nepotrebno, a daleko je skuplje od "običnog" administrativnog upravljanja.

Kad se govori o kvalitativnim činiteljima sporazumijevanja i dogovaranja, upravo je birokratizacija tog procesa najveća nevolja i najveća opasnost ne samo za uspješnost, već i za samu suštinu tog procesa i procesa odlučivanja u kojem se takvo nakaradno sporazumijevanje ili dogovaranje ostvaruje.¹⁶

Ukoliko pak samoupravnim sporazumijevanjem i dogovaranjem radni ljudi uspiju ostvariti svoje težnje i afirmirati, kao slobodno udruženi samoupravljači, za jednički stav, tada je time opravdano svako ulaganje i rada i sredstava u taj proces jer kvaliteta odluke daleko nadilazi troškove i eventualno kašnjenje u njezinu donošenju. Smatra se, naime, da udruženi radnici ne mogu donijeti odluku koja bi predstavljala "previd" u procjeni opravdanosti neke investicije ili u procjeni kriterija razmjene rada, kao što to vrlo često "uspijevaju" društveno-politički organi kad raspolazu "anonimnim" društvenim sredstvima.

Osim toga, slobodni upravljači neće ni pokretati proces sporazumijevanja i dogovaranja ukoliko procijene da bi na neki drugi način mogli uspješnije donijeti odluku. Tada to ne bi bilo ni potrebno!

14) Primjera za ovu tvrdnju ima na žalost mnogo: od općinskih skupština koje parceliraju jedinstveno tržište uvođenjem bonova za deficitarne proizvode do SIV-a koji sklapa ugovore prema kojima inozemni zajmodavci imaju pravo plijeniti jugoslavenska sredstva za proizvodnju, dođe li do zakašnjenja u otplati.

15) Kako usporiti rast cena?, Naš stav, Poslovna politika, Godina XIII, Broj 1, Beograd, 1984, str. 9.

16) Autor ima na umu vlastito iskustvo kad je kao samoupravljač na sjednicama zbora radnika u različitim organizacijama udruženog rada slušao objašnjenja da se određeni samoupravni sporazum mora usvojiti jer, ukoliko ga ne usvoje organizacije udruženog rada, usvojiti će ga skupština društveno-političke zajednice i tada će primjena biti obavezna i za one koji ga ni su usvojili.

4. UNAPREĐENJE MATERIJALNIH PREDUVJETA ZA SPORAZUMIJEVANJE I DOGOVRANJE

U tehničkom smislu sporazumijevanje i dogovaranje je višekratno komuniciranje između velikog broja subjekata. Komunikacijski podsustav u sustavu samoupravnog sporazumijevanja i dogovaranja ima sve značajke komunikacijskog pod sustava u delegatskom sastavu:

- to je zapravo sustav demokratskog odlučivanja,
- to je kooperativni, a ne naredbodavni sustav i
- to je sustav podešen prema solidarnom rješavanju različitih problema, a ne prema kompeticiji.¹⁷

Prilikom komuniciranja u postupku samoupravnog sporazumijevanja i dogovaranja o osnovama planova radni ljudi, udruženi u različite oblike organiziranja rada i sredstava u brojne samoupravne organizacije i zajednice, razmjenjuju međusobno informacije o svim pitanjima i odnosima koje žele regulirati pomoću plana.

Količina informacija, s obzirom na velik broj sudionika u sporazumijevanju i dogovaranju i s obzirom na sveobuhvatnost odnosa i aktivnosti koje se planom reguliraju, tolika je da mnogi vjeruju kako to predstavlja nepremostivu barijeru i zapravo dovodi postupak planiranja (temeljen na sporazumijevanju i dogovaranju) do apsurdna.

"Brojnost subjekata u planiranju postavlja faktički enormne informacione zahtjeve planskom sistemu. Planiranje je iterativni postupak, pa zbog toga u svakoj novoj fazi subjekti planiranja moraju raspolagati novijim informacijama od drugih učesnika u planiranju. Uočavaju se mnoge teškoće jer za sada nema ljudskih i tehničkih uvjeta da se prikupe i blagovremeno srede sve nužne informacije".¹⁸

---

17) Vidi detaljnije: Novosel, P.: Neke temeljne značajke strukture komuniciranja u delegatskom sistemu, Teorija i praksa delegatskog sistema, Zbornik, Fakultet političkih nauka, Zagreb, 1979, str. 271.

18) Sistem društvenog planiranja u privrednom sistemu SFR Jugoslavije, Konzorcij ekonomskih instituta za makroprojekt "Privredni sistem SFRJ" (šapirografirani materijal), 1981, str. 21.

U stvari, praksa pokazuje da se razmjena informacija unutar organizacija udruženog rada odvija bez većih teškoća (ili barem bez "nepremostivih" teškoća).¹⁹

Isto tako, može se reći da informacijski podsustav u sklopu djelovanja društveno-političkih zajednica također ispunjava svoju funkciju, a i unutar samoupravnih interesnih zajednica razmjena informacija odvija se na relativno zadovoljavajući način.

Ono što je stvarno problematično u sustavu društvenog planiranja, to je razmjena informacija između organizacija udruženog rada, društveno-političkih zajednica i samoupravnih interesnih zajednica. Povezivanje ovih triju "nivoa" planiranja u jedinstven sustav i izgradnja informacijskog podsustava koji bi to omogućio, to je zapravo osnovni problem cjelokupnog društvenog planiranja, to je pitanje koje praksa nije uspješno riješila.

Upravo izuzetna složenost ovog pitanja i važnost usklađivanja planova između svih subjekata nameću potrebu za sporazumijevanjem i dogovaranjem kao načinom usuglašavanja interesa i postavljanja zajedničkih ciljeva i zadataka. Teškoće su, u tom procesu, evidentne, ali je i rješenje tog "gordijskog čvora" zapravo pitanje oživotvorenja temeljnih načela socijalističkih, samoupravnih proizvodnih odnosa.

Rješenje, dakako, nije u reduciranju broja subjekata ili u uvođenju sustava hijerarhije u proces odlučivanja. "Sistem hijerarhije samo naizgled djeluje brzo. Istina je da se nalozi mogu izdavati brzo, a tada se moraju izvršavati. No, takvi postupci dovode do neželjenih popratnih efekata, pa se velik dio narednih aktivnosti bespotrebno troši na savlađivanje tih popratnih efekata".²⁰

---

19) Vidi detlajnije:

a) Andžić, Lj.: Organizacija računovodstva u složenoj organizaciji udruženog rada uz primjenu najsuvremenijih elektroničkih računala, Materijali za simpozij: Aktualni problemi računovodstva i financija, Opatija, Savez računovodstvenih i financijskih radnika Hrvatske, Zagreb, 1984, str. 155-162.

b) Samoupravno informiranje u udruženom radu, Zbornik radova, Radničke novine, Zagreb, 1978.

20) Horvat, B.: Organizacioni principi samoupravljanja, Simpozij: Odlučivanje u organizacijama udruženog rada, Savez ekonomista Hrvatske i Fakultet organizacije i informatike, Varaždin, 1981, str. 47.

Razumno donošenje odluka moguće je samo ukoliko u tom donošenju sudjeluju i oni koji će provođenjem određene odluke biti tangirani. U socijalističkom samoupravljanju u donošenje odluke, bitne za proces društvene reprodukcije ili za uređenje međusobnih odnosa u udruživanju rada i sredstava, moraju biti uključeni, per definitionem, slobodno udruženi radnici. To upravo znači velik broj subjekata, bez hijerarhijskih razina.

"Ponekad se izražava sumnja u primjenjivost samoupravljanja u određenim proizvodnim organizacijama. Naša razmatranja organizacione sheme pokazuju da je ona (organizacijska shema socijalističkog samoupravnog poduzeća, op.M.C) univerzalno primjenljiva. To se, međutim, ne može reći za hijerarhijski postavljenu organizaciju . . . Ako se rutinska proizvodnja zamijeni pojedinačnim projektima, što će vjerojatno postati sve izraženija karakteristika tehnotroničnog doba, organizacija postaje višedimenzionalna i jednodimenzionalna linija vlasti postaje jednostavno neprimjenljiva".²¹

Očigledno je, dakle, ukoliko želimo sačuvati suštinu socijalističkog samoupravljanja, da se u procese odlučivanja o pitanjima društvene reprodukcije i udruživanja rada i sredstava mora uključiti velik broj subjekata i da se odlučivati mora demokratski. I jedno i drugo isključuje hijerarhijske odnose između pojedinih sudionika, tako da teoretska koncepcija samoupravnog sporazumijevanja i dogovaranja zaista najbolje odgovara predviđenim zahtjevima.

Ostaje, međutim, činjenica da se zbog velikog broja informacijskih tokova javljaju tehničke poteškoće, ali suvremena znanstvena dostignuća na području izrade strojeva za elektroničku obradu podataka predstavljaju realnu podlogu za eliminiranje tog problema.

Uvođenje kompjutora u procese proizvodnje stvara revolucionarne pretpostavke za oslobodenje ljudskog rada i neslućene tehničke uvjete za povećanje efikasnosti u procesu odlučivanja. I jedno i drugo pogoduje rješavanju materijalnog faktora u procesu samoupravnog sporazumijevanja i dogovaranja.

U ovom trenutku, u privrednom i društvenom životu SFRJ, prikupljaju se i obrađuju slične ili identične informacije na nekoliko različitih kolosijeka:

- u privrednim udruženjima (komorama),
- u službi društvenog knjigovodstva,
- u financijskim organizacijama (osnovnim bankama),

---

21) Isto, str. 48.

- u općinskim i republičkim zavodima za statistiku,
- u općinskim i republičkim zavodima za planiranje.

Stvaranje jedinstvenog informatičkog sustava, koji bi uz jaku centralnu jedinicu s nekoliko razina podsustava i nizom terminalskih veza na svakoj razini, mogao prikupiti relevantne informacije, obraditi ih, pohraniti i učiniti dostupnim potencijalnim korisnicima, znatno bi olakšalo sporazumijevanje i dogovaranja u procesu planiranja i učinilo taj postupak čak i ekonomičnim.

Ovo pitanje, međutim, zahtijeva razradu koja nadilazi mogućnosti ovog rada.

5. UNAPREĐENJE SUBJEKTIVNIH ČINITELJA SAMOUPRAVNOG SPORAZUMIJEVANJA I DOGOVARANJA

Kao osnovne subjektivne činitelje u procesu samoupravnog sporazumijevanja i dogovaranja možemo izdvojiti samoupravnu svijest radnika, zatim osjećaj odgovornosti i razinu stručnog znanja.

Očigledno je da proces sporazumijevanja i dogovaranja ima smisla jedino ukoliko radni ljudi svjesno i odgovorno sudjeluju u njemu, a donošenje odluka o pitanjima koja se rješavaju u postupku planiranja traži visoku stručnu razinu znanja radnih ljudi. Samoupravljanje, uostalom, zahtijeva od radnika daleko više rada i znanja nego bilo koji drugi sustav u kojem je radnik "oslobođen" odgovornosti za donošenje strategijskih odluka.

Preuzimanjem vlasti radnička klasa preuzima i odgovornost za efikasnost svojih odluka i za posljedice koje iz njih proizlaze. Ukoliko se smatra da je samoupravni socijalizam sustav koji stvara najpovoljnije uvjete za razvoj proizvodnih snaga i afirmaciju ličnosti radnih ljudi, kada je isključivo praksa izgradnje socijalističkog samoupravnog društva kriterij vrednovanja i ocjene te ideje.

Budući da kapitalistički proizvodni odnosi željeznom logikom profita i kompeticije multipliciraju impulse za razvoj znanosti i tehnike, samoupravni socijalizam mora postići neizostavno to isto, ali uz afirmaciju još i čitavog niza drugih vrijednosti, prvenstveno subjektivne (moralne) naravi. Da bi se to moglo postići, socijalistički robni proizvođač mora biti, u proizvodnom smislu, barem toliko efikasan kao i onaj i kapitalizmu, a osim toga u odlučivanju o bitnim pitanjima društvene reprodukcije i odnosa u procesu udruživanja rada i sredstava još i efikasniji.

Mehanizmi delegatskog sustava, prvenstveno samoupravno sporazumijevanje i dogovaranje, koji proizlaze iz naravi društvenog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju, trebaju stvoriti uvjete za oslobađanje cjelokupne stvara- lačke ličnosti radnika i tako mu omogućiti da uspije u svojoj povijesnoj zadaći.

U tu svrhu nužno se stvara nova ljestvica društvenih vrijednosti na kojoj umjesto kompeticije dominiraju načela solidarnosti i uzajamnosti, pri čemu se kod radnih ljudi razvija poseban osjećaj za izgradnju samoupravne svijesti, tolerancije i odgovornosti. U tome dominantnu ulogu imaju subjektivne društvene snage na čelu sa Savezom komunista.

Zbog toga je potrebno da socijalistički robni proizvođači, svi oni koji slobodno udružuju rad nad društvenim sredstvima za proizvodnju, neprekidno povećavaju svoje znanje, i tehničko i humanističko, jer se jedino tako mogu formirati kao ptopuni samoupravljači.

6. ZAKLJUČAK

Samoupravno sporazumijevanje i društveno dogovaranje o osnovama planova razvoja u jugoslavenskom samoupravnom društvu predstavlja mehanizme ostva- rivanja samoupravnih prava radnih ljudi kojima oni sudjeluju u upravljanju društvenom reprodukcijom. To su, ujedno, i najefikasniji instrumenti za us- klađivanje različitih interesa pojedinih subjekata u procesu planiranja. Praksa primjene ovih dokumenata pokazuje, međutim, da postoje brojni prob- lemi i neusklađenosti koji dovode u pitanje ne samo efikasnost navedenih mehanizama već i opravdanost njihove primjene uopće.

Različiti činitelji koji utječu na sporazumijevanje i dogovaranje u proce- su planiranja podijeljeni su u dvije skupine i uočeno je da i kvantitativni i kvalitativni činitelji djeluju na djelotvornost sporazumijevanja i dogova- ranja, a time i planiranja razvoja.

Budući da planiranje razvoja ne može predstavljati larpurlartističku akti- vnost, opravdano je postaviti pitanje utjecaja procesa planiranja na pore- mećaje u cjelokupnoj društvenoj reprodukciji.

Jednostrana ocjena da sporazumijevanje i dogovaranje čine planiranje nee- fikasnim i da to dovodi do poremećaja u društvenoj reprodukciji mora se od- baciti jer se njome ukazuje na posljedicu, a ne na uzroke.

Činjenica je da poremećaji u društvenoj reprodukciji postoje zbog administrativnog uplitanja u proizvodnju, raspodjelu, razmjenu i potrošnju, a to isto administrativno djelovanje čini bespredmetnim i sporazumijevanje, i dogovaranja, i planiranje razvoja.

Djelovanjem na subjektivne i materijalne činitelje u procesu sporazumijevanja i dogovaranja može se unaprijediti planiranje kao instrument svjesnog upravljanja društvenom reprodukcijom, ali su jedno radni ljudi, slobodno udruženi nad društvenim sredstvima za proizvodnju, mjerilo potrebe i opravdanosti primjene ovih mehanizama.

LITERATURA

1. Andžić, Lj.: Organizacija računovodstva u složenoj organizaciji udruženog rada uz primjenu najsvremenijih elektroničkih računala, Materijali za simpozij: Aktualni problemi računovodstva i financija, Opatija, 1984.
2. Fabjančić, Z.: Društveno planiranje, 1. del (skripta), Ekonomska fakulteta Borisa Kidriča, Ljubljana, 1983.
3. Franc, V.: Organizacija i metodika samoupravnog planiranja razvoja i poslovanja u organizacijama udruženog rada industrije, Disertacija, Ekonomski fakultet, Zagreb, 1982.
4. Horvat, B.: Organizacioni principi samoupravljanja, Materijali za simpozij: Odlučivanje u organizacijama udruženog rada, Varaždin, 1981.
5. Jeftić, B.: Samoupravna opredelenja, Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka, Beograd, 1972.
6. Krajger, S.: Što pre zatvoriti sve izvore inflacije, Intervju, Poslovna politika, Godina XIII, broj 3, Beograd, 1984.
7. Niketić, R.: Veliki i mali problemi u pripremi, usklađivanju i donošenju planova za 1984. godinu, Poslovna politika, Godina XIII, Broj 1, Beograd, 1984.
8. Novosel, P.: Neke temeljne značajke strukture komuniciranja u delegatskom sistemu, Zbornik radova: Teorija i praksa delegatskog sistema, Fakultet političkih nauka, Zagreb, 1979.
9. Pjanić, Z.: Samoupravni privredni sistem, Radnička štampa, Beograd, 1983.
10. Rohatinski, Ž.: Značajke i tendencije privrednih kretanja u SR Hrvatskoj na prijelazu iz 1981. u 1982. godinu, Zbornik radova: Prilog analizi tekućih privrednih kretanja i ekonomske politike u SRH, Ekonomski institut, Zagreb, 1982.
11. Vojnić, D.: Ekonomska stabilizacija i društvena reprodukcija, Informator, Zagreb, 1983.
12. .... Kako usporiti rast cena, Naš stav, Poslovna politika, Godina XIII, Broj 1, Beograd, 1984.

13. .... Polazne osnove dugoročnog programa ekonomske stabilizacije, Oslobođenje, Sarajevo, 1982.
14. ... Samoupravno informiranje u udruženom radu, Zbornik radova, Radničke novine, Zagreb, 1978.
15. .... Sistem društvenog planiranja u privrednom sistemu SFRJ (šapirografirani materijal, Konzorcij ekonomskih instituta za makroprojekt: Privredni sistem SFRJ, 1981.

Cingula M. ОБЗОР НЕКОТОРЫХ ФАКТОРОВ ПРИСУЩИХ В ПРОЦЕССЕ САМОУПРАВЛЕНЧЕСКОГО СОГЛАСОВАНИЯ И ОБЩЕСТВЕННОГО ДОГОВАРИВАНИЯ **О** ОСНОВАХ ПЛАНОВ РАЗВИТИЯ

Р Е З Ю М Е

В статье исходитя из предпосылки, что самоуправленческие соглашения и общественные договоры **о** основах планов развития являются самыми обоснованными инструментами согласования интересов в процессе планирования.

автором рассматриваются некоторые пропуски в применении выше назначенных инструментов. Кроме **т**го, автором указывается на количественные и качественные факторы, приводящие под знак вопроса обоснованность исходной предпосылки.

Анализ приведенных факторов указывает на то, что всё-таки в процессе планирования существуют условия применения и развития согласования и договаривания.